

รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก

Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love

จารุวรรณ ขำเพชร¹
Jaruwat Kumpetch

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง รักเหลือควรเผื่อใจ: การศึกษามานุษยวิทยาว่าด้วยความรัก มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา สำนวนสถานะและความรับรู้เรื่องความรักในต่างวัฒนธรรม และศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับความรักมีวิธีการศึกษาจากการรวบรวมข้อมูลงานวิชาการ บทความงานวิจัยที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึก ความรัก ทั้งในกลุ่มนักวิชาการไทยและนักวิชาการต่างประเทศ โดยจะเน้นงานทางด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะงานทางด้านมานุษยวิทยา ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตความรักยังไม่มี การศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ จะเป็นการศึกษาด้านสมองหรือด้านจิตวิทยาเป็นหลัก ต่อมาจึงมีการขยายขอบเขตการศึกษามากขึ้น ในยุคบรรพกาลความรักยังไม่ปรากฏ เพราะความสัมพันธ์ทางเพศเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการอยู่รอดและผลิตสมาชิกใหม่ ในศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ความรักสัมพันธ์กับโลกที่พัฒนาไปสู่การเป็นยุคอุตสาหกรรม การจับคู่เพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ส่วนความรักแบบโรแมนติกถูกนำเสนอ เผยแพร่จากทางตะวันตกที่บูชาความรัก แต่ยังคงอยู่ในลักษณะการจับคู่ที่มีสถานะทางสังคมที่ไม่ต่างกัน นักมานุษยวิทยาศึกษาเปรียบเทียบความรักของกลุ่มคนแต่ละภูมิภาค แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าการตกลงใช้ชีวิตร่วมกัน จะเรียกว่าการแต่งงานหรือไม่ก็ตาม จะมีความแตกต่างกันตามบริบท สถานะ และเรื่องรักยังถูกสร้างขึ้นจากองค์ประกอบทางด้านสังคม

คำสำคัญ: มานุษยวิทยาความรัก สังคมและวัฒนธรรมว่าด้วยรัก การประกอบสร้างความรัก

Abstract

This study, Love with Reservation: Exploring the Anthropology of Love, examines the status and cultural perceptions of love across diverse societies. It investigates the social construction of love by drawing on academic literature, research articles, and studies on emotions, feelings, and love produced by Thai and international scholars, with particular emphasis on the social sciences and, especially, anthropology.

¹รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ

Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: jaruwank@g.swu.ac.th

ARTICLE HISTORY: Received 24 September 2025, Revised 21 November 2025, Accepted 27 November 2025

The findings indicate that love has historically been examined predominantly within psychology and neuroscience, while receiving comparatively limited attention in the social sciences. In early human history, love as a concept was not clearly articulated, as sexual relations were primarily linked to survival and reproduction. From the eighteenth century onward, the meaning of love became intertwined with the rise of industrial society, in which marriage played a significant role in securing economic stability. At the same time, romantic love—highly celebrated in the West—was disseminated globally, though still shaped by social norms regarding partner selection and social parity. Comparative anthropological studies further reveal that arrangements for intimate partnership, whether formalized as marriage or not, are deeply embedded in specific cultural contexts and social hierarchies. Overall, this study demonstrates that love is a socially and culturally constructed concept rather than a universal, unchanging phenomenon.

Keywords: *Anthropology of love, Socio and cultural with love, The construction*

บทนำ

ความรักกับการสมรสเป็นครอบครัว ไม่แน่ว่าสิ่งใดเกิดก่อนหรืออะไรอยู่ในขั้นตอนแรก เพราะบางสังคมต้องมีความรักก่อนการสร้างครอบครัว บางสังคมหาคู่ แต่งงาน สร้างครอบครัว และความรักจะเกิดตามมาเอง ในทางมานุษยวิทยา การกล่าวถึงระบบครอบครัว เครือญาติ หรือรูปแบบการแต่งงาน การพูดถึงประเภทของครอบครัวต่าง ๆ คงไม่พ้นงานของ Murdock (1949) ที่ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่า คือกลุ่มสังคม ที่มีลักษณะอยู่อาศัยร่วมกัน ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และการสืบพันธุ์ แต่แทบไม่มีการกล่าวถึงความรักเลย หรือความรักไม่สำคัญ? นักมานุษยวิทยาอีกคนที่ศึกษาเรื่องนี้คือ Gluckman (1955) ที่ได้รวบรวมข้อสังเกตที่หลากหลายภายใต้หลักการกว้าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา

แล้วนักมานุษยวิทยาสนใจความรักหรือไม่ มันอาจจะเป็นเพียงคำถามที่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ แต่จะพบคำอธิบายเรื่องแบบแผนเครือญาติ (kinship pattern) ที่พบในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่าการศึกษาความรักเป็นเพียงเรื่องการมีคู่ การจับคู่สืบพันธุ์เพื่อผลิตทายาท คำว่า “รัก” ไม่เคยปรากฏในดัชนีของหนังสือทางมานุษยวิทยาที่ว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมเป็นการเฉพาะ หรือแม้แต่ในตำราทางมานุษยวิทยาเอง Goode (1959) ความรักควรถูกพิจารณาในมิติของแบบแผนโครงสร้างสังคม (socio-structure pattern) กู๊ดได้เขียนบทความถึงทฤษฎีว่าด้วยความสำคัญของความรัก โดยมีใจความสำคัญว่า ความรักถูกวิเคราะห์ว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของการกระทำทางสังคม (social action) และรวมถึงโครงสร้างสังคม (social structure) อีกด้วย แต่รูปแบบของความรัก (pattern of love) จะพบได้ต่างกันในแต่ละสังคม ความรักจึงเป็นศักยภาพในการผลักดันโครงสร้างสังคมเป็นหลัก และช่วยในการควบคุมสังคมอีกด้วย บุคคลอีกคนหนึ่งที่มีส่วนในการศึกษาความรักคือ Ernest W. Burgess; Harvey J. Locke; and Mary Margaret Thomes (1945) บุคคลผู้นี้มีชื่อเสียงและศึกษาส่วนหนึ่งเรื่องเมือง โดยเฉพาะเมืองชิคาโกของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากเบอร์เกสศึกษาเกตโต (Ghetto) หรือ

สลัมในชิคาโก เขาจึงเสนอว่าความรักและการแต่งงานในกลุ่มคนจนในชิคาโกขณะนั้น เป็นการสร้างครอบครัวเพื่อรัก หรือเพื่อ “เชื่อมร้อย” (Conjugal) ให้อยู่ได้กับการตั้งถิ่นฐานและมีชีวิตอยู่ต่อไป และความรักยังถูกตอกย้ำว่าเป็นส่วนร่วมในสังคม (salutary effects in our society) โดยเฉพาะในสังคมใหญ่ที่มีความเป็นปัจเจกบุคคล อิสระภาพ หรือการเติบโตของบุคลิกภาพ

มานุษยวิทยามองความรักเป็นสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรมสร้างขึ้น ถูกกำหนดขึ้นโดยบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม และสถาบันในสังคมนั้น ๆ ซึ่งท้าทายแนวคิดตะวันตกที่เห็นว่าความรักโรแมนติกเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นพื้นฐานของการแต่งงานและครอบครัว การศึกษาทางมานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าความรักไม่ใช่เป็นเรื่องสากลที่ตายตัว ความรักและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องนั้นแตกต่างกันอย่างมากในแต่ละวัฒนธรรม ถูกตีความและปฏิบัติแตกต่างกันตามบริบททางวัฒนธรรม สิ่งที่ถือว่าเป็นการแสดงความรักในสังคมหนึ่งอาจถูกมองว่าไม่เหมาะสมหรือไม่มีความสำคัญในอีกสังคมหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในบางวัฒนธรรมการแต่งงานแบบคลุมถุงชน (arranged marriages) ถือเป็นบรรทัดฐาน และความรักมักเกิดขึ้นหลังจากการแต่งงาน ไม่ใช่ก่อนการแต่งงาน² ในทางตรงข้ามวัฒนธรรมตะวันตกหลายแห่งให้ความสำคัญกับความรักในฐานะรากฐานสำคัญของความสัมพันธ์ และการแต่งงานมักขึ้นกับการเลือกของแต่ละบุคคล มุมมองทางมานุษยวิทยายังเห็นว่าความรักไม่ได้เป็นเพียงอารมณ์ความรู้สึกส่วนบุคคล แต่มีบทบาททางสังคมที่สำคัญ ความรักและความสัมพันธ์เป็นโครงสร้างในการรักษาระเบียบทางสังคม ในหลายสังคมการแต่งงานเป็นหนทางหนึ่งในการเสริมสร้างพันธมิตรทางการเมือง ถ่ายโอนความมั่งคั่ง หรือสร้างหลักประกันสถานะทางสังคม แนวคิดเรื่องความรักในบริบทเหล่านี้ อาจไม่เกี่ยวกับความพึงพอใจทางอารมณ์มากนัก แต่เกี่ยวกับหน้าที่ ความเคารพ และความภักดีต่อครอบครัวหรือชุมชนมากกว่า สถาบันการแต่งงาน คือโครงสร้างทางสังคมที่เชื่อมโยงและให้ความหมายถึงความรักในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อโครงสร้างทางสังคมโดยรวม

แนวคิดเรื่องความรักโรแมนติก (romantic love) ที่ผู้คนจำนวนมากยึดถือในปัจจุบันมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างใหม่ ตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ความรักและการแต่งงานไม่ได้เชื่อมโยงกันโดยเนื้อแท้ ในหนังสือ 500 ล้านปีของความรักได้อธิบายประวัติศาสตร์ความรักของมนุษย์ไว้อย่างเป็นระบบ โดยความรัก ความผูกพัน และความเชื่อของมนุษย์ ถือเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสร้างสรรค์อารยธรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ ชัชพล เกียรติขจรธาดา (2563) ทั้งนี้ก็มานุษยวิทยาแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องความรักได้วิวัฒนาการขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ บทบาททางเพศ และอุดมการณ์ทางสังคม ตัวอย่างเช่นจริยธรรมความรักโรแมนติกได้รับความนิยมมากขึ้นพร้อมกับการผงาดขึ้นของระบบทุนนิยมและปัจเจกนิยมของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) สำหรับทางชีววิทยาและจิตวิทยาแล้วเห็นว่าความรักไม่ใช่แค่เป็นเพียงความรู้สึก แต่เป็นการผสมผสานที่ซับซ้อนระหว่างกระบวนการซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยมุมมองทางชีววิทยา ความรักคือแรงผลักดันอันทรงพลังที่ควบคุมโดยสารเคมีในระบบประสาทของมนุษย์ (Neurochemistry) เป็นระบบที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมการสร้างคู่ครอง

²Kausar S., Tassadaq F., Shahbaz T., Aslam S., Zafar N. (2024). Trust, romantic love and marital satisfaction in love and arranged marriage couples. *Applied Psychology Review*, 3(2), 122–138. <https://doi.org/10.32350/apr.32.07>

และการสืบพันธุ์ ความรักกระตุ้นระบบให้รางวัลของสมอง เช่นเดียวกับการตอบสนองต่ออาหารหรือสารเสพติด ระบายจะปล่อยสารสื่อประสาทและฮอร์โมนสำคัญ เช่น โดปามีน Dopamine ซึ่งเป็นสารสื่อประสาทที่ให้ความรู้สึกดีที่สร้างความรู้สึกพึงพอใจ แรงจูงใจ และรางวัล เป็นสารที่ทำให้เกิดความรู้สึกเคลิบเคลิ้ม ซึ่งสัมพันธ์กับ “การตกหลุมรัก” (Falling in love) ขณะที่ออกซิโทซิน (Oxytocin) หรือที่รู้จักกันในชื่อ “ฮอร์โมนแห่งการกอด” (Cuddle hormone)³ ถูกปล่อยออกมาผ่านการสัมผัสทางกาย ความใกล้ชิดและความผูกพัน ฮอร์โมนนี้มีบทบาทสำคัญในความรู้สึกไว้วางใจ ความผูกพัน และความพึงพอใจ เฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ระยะยาว รวมทั้งวาโซเพรสซิน (Vasopressin) ที่มีความเชื่อมโยงเป็นพิเศษกับความรู้สึกผูกพันและพฤติกรรมปกป้องคุ้มครอง หรือเซโรโทนิน (Serotonin) สารสื่อประสาทที่มักจะลดลงในช่วงแรกของความรักที่หมกมุ่นของคู่รักใหม่ นอกจากนี้ความรักยังมีหน้าที่ในการปรับตัวเชิงวิวัฒนาการช่วยให้มนุษย์สร้างสายสัมพันธ์ที่ยั่งยืนแบบคู่สมรสเดียวซึ่งสำคัญต่อการช่วยยืดเหนี่ยวคู่รักไว้ด้วยกัน เพื่อเพิ่มโอกาสที่ลูก ๆ ของพวกเขาจะเติบโต

ขณะที่ทางจิตวิทยาทำความเข้าใจรูปแบบและขั้นตอนต่าง ๆ ของความรักโดยก้าวข้ามเรื่องชีวภาพ เช่น ทฤษฎีความรักสามเส้า (triangular theory of love) ของโรเบิร์ต สเติร์นเบิร์ก (Robert Sternberg) อธิบายว่าความรักประกอบด้วยองค์ประกอบ ได้แก่ ความหลงใหล (passion) ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นทางร่างกายและแรงจูงใจที่นำไปสู่แรงดึงดูดทางเพศและความโรแมนติก ความรู้สึกใกล้ชิดและความผูกพัน (intimacy) และความมุ่งมั่นในการตัดสินใจที่จะรักใคร่สักคนและรักษาความสัมพันธ์นั้นไว้ในระยะยาว (commitment) การผสมผสานองค์ประกอบทั้งสามนี้เข้าด้วยกันในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดความรักหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่ “ความหลงใหล” (infatuation) ไปกระทั่ง “ความรักที่สมบูรณ์” (consummate love) นอกจากนี้ทฤษฎีทางจิตวิทยา เช่น ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment theory) ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายความผูกพันระหว่างทารกและผู้ดูแลที่ขยายไปสู่ความสัมพันธ์โรแมนติกในวัยผู้ใหญ่ ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ช่วงแรก ๆ ของทารกกับผู้ดูแลเป็นตัวกำหนดรูปแบบความผูกพัน (Attachment style) เช่น ความวิตกกังวล ซึ่งส่งผลต่อวิธีการแสวงหาและรักษาความใกล้ชิดในความสัมพันธ์ของวัยผู้ใหญ่ โดยนักจิตวิทยาได้แบ่งความรักออกเป็นระยะต่าง ๆ เช่น ความรักที่เร่าร้อน (Passionate love) ซึ่งเป็นระยะแรกเริ่ม มีลักษณะรุนแรง และหมกมุ่น และความรักแบบเพื่อน (Companionate love) เป็นความรักที่ลึกซึ้ง มั่นคง และอ่อนโยน ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามเวลา⁴

ฉะนั้นแล้วกล่าวได้ว่าความรักคือเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ โครงสร้างสังคม สถานะภาพ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งที่น่าสนใจศึกษาและจะนำเสนอต่อไปคือการนำเสนอเรื่องความรักว่าเกี่ยวข้องกับมิติข้างต้นอย่างไร และทำไมความรักต้องอยู่ภายใต้การควบคุมหากพิจารณาว่ามันเป็นเพียงแค่อารมณ์

³Amy Novotney, “What happens in your brain when you’re in love?,” American Psychological Association, February 10, 2023, <https://www.apa.org/topics/marriage-relationships/brain-on-love#:~:text=Even%20among%20couples%20who%20have,early%20stage%20romantic%20love%20studies>.

⁴Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119–135. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสำรวจสถานะและความรับรู้เรื่องความรักในต่างวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมที่เกี่ยวกับความรัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยจากการทบทวนเอกสาร ภายใต้การวิจัยโดยการตีความเพื่อที่จะมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของความรักจากมุมมองทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน

รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความรัก ทั้งที่ปรากฏ งานเขียนวรรณกรรม หรือ งานวิจัยทั้งของต่างประเทศและของไทย ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาใช้เกณฑ์ทางจริยธรรม โดยได้ผ่านการรับรองการทำวิจัยตามจริยธรรมหมายเลข SWUEC672385

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทความแรกเรื่อง “ความรักโรแมนติกในคู่รักต่างวัฒนธรรม: ความท้าทายและการรับมือ” เขียนโดย Claude-Helene Mayer (2023) สำรวจแนวความคิดความรักโรแมนติกในคู่รักต่างวัฒนธรรม และศึกษาลักษณะที่ช่วยให้คู่รักต่างวัฒนธรรมประสบความสำเร็จในความสัมพันธ์ บทความดังกล่าวใช้ในการออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพและให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับมุมมองของคู่รักเกี่ยวกับความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม บทความนี้เน้นถึงความท้าทายที่คู่รักต่างวัฒนธรรมเผชิญ และอธิบายกลไกการรับมือและวิธีการรับมือกับความท้าทายที่ไม่ธรรมดาที่เกิดจากปัญหาทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมต่าง ๆ

Adriana Garcia-Andrade (2018) ได้รื้องานของ Swen Seebach นักสังคมวิทยาความรัก ว่าเรื่องความรักในช่วงปีที่ผ่านมาได้เบ่งบานอย่างมาก ว่าเป็นเรื่องของความยืดหยุ่นทางสังคม ส่วนแรกเขาพูดถึง ความคิดว่าด้วยความรัก (an Idea of Love) จึงมีการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับความรัก ออกมามากที่รวมถึงการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้คนในประเทศยุโรปที่ต่างกันในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูหรือด้านอื่นๆ งานเขาได้เสนอไอเดียเรื่องความรักว่า ประเด็นแรกมันคือปรากฏการณ์ทางสังคม (social phenomenon) George Simmel and Niklas Luhmann ถูกนำมาเล่าโดย Sternberg ว่าความรักประกอบด้วย 3 ส่วน คือส่วนแรกคือความผูกพัน ความหลงใหล ที่สอดคล้องกับ Simmel ที่ว่าความรักคือความเชื่อมต่อกันให้สังคมอยู่ต่อ ส่วนที่สอง ความรักเป็นสิ่งเฉพาะมีใช้ปรากฏการณ์ส่วนบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม Seebach เสนอด้านานแห่งรัก (a Myth of Love) ว่าจริงๆ มันเกี่ยวกับการแบ่งปันการบริโภคนิยม ที่กลายเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ว่าด้วยความรัก ส่วนที่สามเขาวิพากษ์เรื่อง ประสบการณ์ของความรัก (an Experience of Love) โดยสิ่งสำคัญที่สุดคือโครงสร้างนิยม พิธีกรรมจะมีอยู่ได้ต้องมีปูมหลังจากตำนานเรื่องเล่า (myth) ที่สนับสนุน หากสิ่งแรกสูญสิ้น พิธีกรรมย่อมหมดไป ตำนานแห่งรักจึงเหมือนการแสดงออกทางสังคม (social representation) หรือสัญลักษณ์ของรัก (semantic) สุดท้ายเขาได้สรุปงานของ Seebach ว่า สิ่งสำคัญคือ ความรักเป็นวาทกรรม (love as a discourse) ความรักเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ (cultural representation and semantics)

ความรักมักถูกนำเสนอแบบซ้ำรอยในสื่ออื่น ๆ เช่น การศึกษาความรักในภาพยนตร์ (หลุยส์รัตน์ ศรีจันทร์ขำ. 2558) ที่เลือกนำเสนอการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) จากภาพยนตร์ผีไทย ในการศึกษาเรื่อง รักโรแมนติกในภาพยนตร์ผีไทย ที่ศึกษาความรักในรูปแบบโรแมนติกของผีและมนุษย์ รวมถึงการประกอบสร้างความจริงทางสังคม รวมถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผีกับมนุษย์ที่ปรากฏในภาพยนตร์ผี การวิเคราะห์ตามแนวคิดเรื่องความรัก (love theory) และแนวคิดสัญวิทยา และการสร้างความหมาย (Semiology and Signification) รวมแนวคิดการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Social construction of reality) แต่ตอนจบของการวิจัยกล่าวถึงโครงสร้างสังคมที่ชายเป็นใหญ่ ความรักมิใช่สิ่งสุดท้ายที่เกี่ยวกันแต่ต้องเป็น การแลกเปลี่ยนที่คุ้มค่า โดยมีโครงสร้างสังคมเป็นสิ่งที่ผลักดันทุกคนให้อยู่ในกรอบ มีนักปรัชญาหลายคนที่พูดถึงความรัก จากการทบทวนของ กิตติพล สรรคานนท์ (2562) ในหนังสือเรื่อง ในความรัก เราต่างเป็นนักทฤษฎี (In Theories) ให้น่าสนใจหลายประเด็น ดังการนำเสนอของ ฟรีดริช เองเกิลส์ Friedrich Engels (1884) ในหนังสือเรื่อง The Origin of the Family, Private Property and the State ที่วิพากษ์การสมรสของชนชั้นกรรมกรที่ว่า วางอยู่บนประโยชน์มากกว่าความรู้สึก และเห็นว่าชนชั้นแรงงานที่ไม่มีทรัพย์สินให้ได้มา หรือรักษาเท่านั้นที่จะมีความรักจริง ฉะนั้นการเกิดทุนนิยมกับความรักในศตวรรษที่ 19 ล้วนสัมพันธ์กัน เพราะความรักในศตวรรษที่เหนือปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 20 ปีแรกของศตวรรษที่ 21 ความรักโรแมนติก (Romantic Love) กับระบบทุนนิยมจึงเหมือนสิ่งตรงกันข้ามเพราะความสัมพันธ์ภายใต้ระบบทุนนิยมมีผลประโยชน์ส่วนตัวรากฐานที่ทำให้เราสามารถเปลี่ยนคู่อริจากการค้าได้ตลอดเวลา ขณะที่ความรักแบบโรแมนติกเหมือนพันธสัญญาระหว่างคน คนที่จะมีผลผูกพันกันไปจนกว่าความตายจะมาพราก วิสุทธิ์ เวชวารภรณ์ (2567) ได้นำเสนอเรื่อง มัธยมที่จะ “รัก” : พินิจ “รัก” และ “การครองคู่” ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยมานุษยวิทยากับการศึกษาความรักในมิติสังคมวัฒนธรรมนั้น การครองคู่ได้เกิดจากความรัก แต่นับแต่ช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาความรักถูกพิจารณาในมุมมองใหม่แต่อยู่ภายใต้กระแสโลกทั้ง กระบวนการโลกาภิวัตน์ ปัจเจกบุคคลนิยม ทุนนิยมและบริโภคนิยม รวมไปถึงการอพยพข้ามชาติอีกด้วย และความรักโรแมนติกได้ถูกเผยแพร่ออกมาจากโลกตะวันตกและว่าความรักขณะทุกอย่าง

งานอีกชิ้นที่สามารถแจกแจงเรื่องความรักในบางบริบทคือ การเขียนโดยสรวิต ชัยนาม (2562) แปลโดยสุชานาฏ จารุไพบูลย์ เรื่องทำไมต้องตกหลุมรัก: Alain Badiou ความรักและ The Lobster ว่าความรักคือสิ่งที่เป็นการพบกันโดยบังเอิญ (encounter) และการสร้าง (construction) ความรักเป็นเหตุการณ์ และโปรเจ็คเกี่ยวกับการดำรงอยู่ existential project ไปพร้อม ๆ กัน Badiou อ้างว่าความรักอาจเริ่มต้นจากการบังเอิญ หรือการตกหลุมรักนั่นเอง ดังกรณีของรักแรกพบที่พบเห็นทั่วไปเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นตามมาแต่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ และจะก่อให้เกิดผลตามมา ฉะนั้น ผลที่จะตามการสร้าง ความรัก จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะการสร้างความรักจากการบังเอิญ หมายถึงการที่คนสองคนซึ่งแตกต่างกันและไม่เกี่ยวข้อง two one มาบังเอิญเจอกัน เหมือนโชคชะตากำหนด แต่ก็มีได้หมายความว่าความบังเอิญจะทำให้เราตกหลุมรักใครได้ ประเด็นถัดมาคือการสร้าง การกระทบไหล่กัน ทักทายกันเสมอ ไม่สามารถสร้างความรักได้ แต่ต้องเป็นการสร้างความรักคล้ายกับการสร้างบางสิ่งจากความว่างเปล่า

กรอบแนวคิดการวิจัย

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคม (Social Constructionism)

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคมเป็นทฤษฎีที่เสนอว่าสิ่งต่าง ๆ มากมายที่เรามองว่าเป็น “ความจริง” (Reality) นั้นไม่ใช่วัตถุวิสัย แต่ถูกสร้างขึ้นและมีความหมายผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสมมติฐานร่วมกัน ทฤษฎีนี้ได้แย้งว่าแนวคิดต่าง ๆ เช่น เพศสภาพ เชื้อชาติ ชนชั้น และแม้แต่อารมณ์ความรู้สึกนั้น ไม่ได้มีมาแต่กำเนิดหรือเป็นธรรมชาติ แต่มีความลื่นไหลและถูกกำหนดโดยบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม ทฤษฎีนี้ตรงกันข้ามกับทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Essentialism) ซึ่งเชื่อว่าหมวดหมู่และลักษณะนิสัยต่าง ๆ มี “แก่นแท้” ที่แน่นอนและโดยธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ยึดถือวัตถุวิสัยนิยมจะได้แย้งว่าบทบาททางเพศสภาพถูกกำหนดโดยความแตกต่างทางชีววิทยา ในขณะที่ผู้ที่ยึดถือวัตถุวิสัยนิยมจะได้แย้งว่าบทบาทเหล่านี้เป็นผลมาจากบรรทัดฐานและความคาดหวังทางสังคม

แนวคิดหลักของทฤษฎีโครงสร้างนิยมทางสังคม มองว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นทางสังคม สิ่งที่เรายอมรับว่าเป็น “ความจริง” หรือ “ความรู้” ไม่ใช่ภาพสะท้อนโดยตรงของความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นผลผลิตจากกระบวนการทางสังคมที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้คนร่วมกันยอมรับความหมายและการตีความ ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างสังคม เราสร้างและธำรงรักษาความเป็นจริงทางสังคมของเราผ่านการใช้ภาษาและวาทกรรมร่วมกัน ภาษาไม่ได้เป็นเพียงวิธีการอธิบายโลกเท่านั้น แต่ยังหล่อหลอมความเข้าใจของเราที่มีต่อโลกด้วย แนวคิดที่สังคมสร้างขึ้นนั้นไม่ได้เป็นสากล มีรากฐานมาจากช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และบริบททางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง ความหมายของแนวคิดเฉพาะในสังคมหนึ่งอาจแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในอีกสังคมหนึ่ง ซึ่งเน้นย้ำว่า “ความเป็นจริง” นั้นไม่เหมือนกันในทุกที่ ด้วยการท้าทายแนวคิดเรื่องความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรมและไม่เปลี่ยนแปลง แนวคิดการสร้างสังคมจึงเป็นกรอบสำหรับการตรวจสอบเชิงวิพากษ์วิจารณ์ว่าบรรทัดฐานทางสังคมและโครงสร้างอำนาจถูกสร้างขึ้นและธำรงรักษาไว้อย่างไร แนวคิดนี้ช่วยให้เราเข้าใจว่าหมวดหมู่ต่าง ๆ ที่เราใช้ในการจัดระเบียบโลกของเรานั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่ข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ

ทฤษฎีเครือญาติ (Kinship Theory)

ทฤษฎีเครือญาติใช้อธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ โดยอิงจากการสืบเชื้อสายและการแต่งงาน ทฤษฎีนี้ไม่ใช่ทฤษฎีเดียว แต่เป็นการรวบรวมกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่พยายามอธิบายว่าสังคมต่าง ๆ จัดระเบียบตนเองอย่างไรผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสัมพันธ์เหล่านี้มีอิทธิพลต่อทุกสิ่งอย่างไร ตั้งแต่บทบาททางสังคมและการสืบทอด ไปจนถึงพันธมิตรทางการเมือง การศึกษาเรื่องเครือญาติได้พัฒนาไปตามกาลเวลา โดยมีทฤษฎีสำคัญหลายทฤษฎีที่ใหม่มองที่แตกต่างกัน เช่น ทฤษฎีการสืบเชื้อสาย (Descent Theory) ของนักมานุษยวิทยายุคแรก ๆ เช่น เอ.อาร์. แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) มองว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นเรื่องของสายเลือดและกลุ่มเชื้อสายเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นไปที่วิธีที่สังคมสืบเชื้อสาย ไม่ว่าจะเป็นผ่านสายเลือดของบิดา (Patrilineal) สายเลือดของมารดา (Matrilineal) หรือทั้งสองอย่าง ทฤษฎีนี้เน้นย้ำบทบาทของการสืบเชื้อสายในการกำหนดความเป็นสมาชิก สิทธิ และภาระผูกพันของกลุ่ม ทฤษฎีพันธมิตร (Alliance theory) ที่พัฒนาโดยคลอด เลวี-สตราวส์ (Claude Lévi-Strauss) เปลี่ยนจุดเน้นจากการสืบเชื้อสายไปสู่การแต่งงานและพันธมิตรที่สร้างขึ้นระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ เลวี-สตราวส์ ได้แย้งว่า

ข้อห้ามเรื่องการร่วมประเวณีระหว่างญาติพี่น้องบังคับให้กลุ่มต่าง ๆ แลกเปลี่ยนคู่ครอง ส่งผลให้เกิดพันธะและพันธมิตรทางสังคมที่สำคัญยิ่งต่อการอยู่รอดและความสามัคคีของสังคม รวมถึงแนวคิดเชิงโครงสร้างทางสังคม (social constructionism) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากผลงานของเดวิด เอ็ม. ชไนเดอร์ (David M. Schneider) ได้ท้าทายแนวคิดที่ว่าความเป็นเครือญาติมีพื้นฐานอยู่บนข้อเท็จจริงทางชีววิทยาสากล มุมมองนี้ได้โต้แย้งว่าความเป็นเครือญาติเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นทางวัฒนธรรม หมายความว่าสังคมต่าง ๆ กำหนดและให้ความหมายกับความสัมพันธ์ในรูปแบบเฉพาะตัว ทฤษฎีนี้เน้นย้ำว่า “สายเลือด” หรือ “การแต่งงาน” ไม่ใช่ข้อเท็จจริงเชิงวัตถุวิสัย แต่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้สร้างความเป็นจริงทางสังคม สิ่งนี้ช่วยอธิบายว่าทำไมความสัมพันธ์ เช่น การเลี้ยงดูบุตรบุญธรรมหรือการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรมจึงถูกมองว่าเป็น “เครือญาติ” (Kin) ในหลายวัฒนธรรม แม้ว่าจะไม่มีพื้นฐานทางชีววิทยาหรือการสมรสก็ตาม ตลอดจนทฤษฎีเครือญาติเชิงวิวัฒนาการ (Evolutionary kinship) ได้นำแนวคิดต่าง ๆ เช่นการคัดเลือกญาติ (Kin selection) มาประยุกต์ใช้อธิบายพฤติกรรมทางสังคม ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อญาติเป็นกลยุทธ์เชิงวิวัฒนาการที่ช่วยให้ยีนที่แบ่งปันกันอยู่รอด ตัวอย่างเช่น ผู้คนมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลือญาติใกล้ชิดมากกว่าญาติที่อยู่ห่างไกล เนื่องจากพวกเขามียีนร่วมกันในสัดส่วนที่สูงกว่า ทำให้การศึกษาเครือญาติสมัยใหม่มักผสมผสานทฤษฎีเหล่านี้เข้าด้วยกันเพื่อให้เข้าใจโครงสร้างครอบครัวที่ซับซ้อนได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมถึงโครงสร้างที่เกิดจากการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรม เทคโนโลยีการเจริญพันธุ์แบบช่วยเหลือ และความสัมพันธ์เพศเดียวกัน เครือญาติยังคงเป็นเรื่องสำคัญในการทำความเข้าใจว่าผู้คนนิยมความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายทางสังคมอย่างไรในโลกยุคโลกาภิวัตน์

วัฒนธรรมสัมพัทธ์ (Cultural Relativism)

คือ หลักการที่ว่าความเชื่อ ค่านิยม และแนวปฏิบัติของบุคคลควรได้รับการเข้าใจและประเมินภายในบริบทของวัฒนธรรมของตนเอง แทนที่จะตัดสินโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานของผู้อื่น ตรงกันข้ามกับแนวคิดชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) ซึ่งมักมองว่าวัฒนธรรมของตนเองเป็น “มาตรฐานปกติ” หรือมาตรฐานที่เหนือกว่า วัฒนธรรมสัมพัทธ์มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าไม่มีมาตรฐานทางศีลธรรม กฎหมาย หรือความรู้ที่เป็นสากลหรือสมบูรณ์ ซึ่งใช้ได้กับทุกคนในทุกวัฒนธรรม สิ่งที่ถูกหรือผิดนั้นถูกกำหนดโดยบริบททางวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยการทำความเข้าใจแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมต้องเข้าใจกรอบทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดแนวปฏิบัตินั้นเสียก่อน ตัวอย่างเช่น ในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดวัฒนธรรมหนึ่งจึงนิยมการแต่งงานแบบคลุมถุงชน จำเป็นต้องพิจารณาโครงสร้างทางสังคม ค่านิยมของครอบครัว และระบบเศรษฐกิจ แทนที่จะตัดสินจากวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการเลือกของปัจเจกบุคคลในเรื่องความรัก สิ่งสำคัญคือต้องแยกความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมสองรูปแบบ รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงศีลธรรมที่โต้แย้งว่าไม่มีหลักศีลธรรมใดที่ดีกว่าหลักปฏิบัติอื่นอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือประณามแนวปฏิบัติในวัฒนธรรมอื่น แม้ว่าแนวปฏิบัติเหล่านั้นจะเป็นอันตรายหรือไม่ยุติธรรมจากมุมมองของคนนอกก็ตาม ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นถกเถียงที่สำคัญ วัฒนธรรมสัมพัทธ์เป็นแนวคิดสำคัญในการส่งเสริมการยอมรับและความเข้าใจในความหลากหลาย แต่ยังคงก่อให้เกิดคำถามทางจริยธรรมเกี่ยวกับวิธีการจัดการกับแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่อาจละเมิดสิทธิมนุษยชนสากล

ผลการวิจัย

ผลจากการทบทวนงานวิชาการว่าด้วยมานุษยวิทยาว่าด้วยความรักจะนำเสนอ เป็นกรณีกลุ่มชนที่ต่างวัฒนธรรม และพรรณนาความตามชาติพันธุ์วิทยา

1. กรณีศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา

1.1 การแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย (Indian Arranged Marriages)

ในการแต่งงานแบบคลุมถุงชนของอินเดีย ความรักไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกัน แต่มักถูกมองว่าเป็นหน้าที่ที่ต่อครอบครัว ความรักระหว่างคู่สมรสมักพัฒนาหลังจากการแต่งงานเกิดขึ้น โดยหล่อเลี้ยงด้วยประสบการณ์ชีวิตร่วมกันและความรับผิดชอบร่วมกัน แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากแนวคิดที่ว่า การแต่งงานคือความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างสองครอบครัว ไม่ใช่แค่ความผูกพันทางความรักระหว่างบุคคลสองคน ความรักในการแต่งงานแบบคลุมถุงชนมักจะค่อย ๆ พัฒนาผ่านกระบวนการที่เน้นความมั่นคงและความเป็นเพื่อนมากกว่าความรักแรกเริ่ม คู่รักเรียนรู้ที่จะเคารพและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกันในขณะที่ดำเนินชีวิตประจำวันร่วมกัน ความรักเติบโตจากการสนับสนุนซึ่งกันและกันและการทำงานเป็นทีมที่จำเป็นในการสร้างครอบครัว เลี้ยงดูบุตร และจัดการภาระหน้าที่ในครอบครัว โดยมีความคาดหวังที่ต่างจากความรักโรแมนติกที่มักเริ่มต้นด้วยอารมณ์ที่รุนแรงและความคาดหวังที่สูง การแต่งงานแบบคลุมถุงชนเริ่มต้นด้วยรากฐานที่เน้นการปฏิบัติมากกว่า ซึ่งอาจนำไปสู่ประสบการณ์เชิงบวกมากกว่า เนื่องจากคู่รักมีแนวโน้มที่จะบรรลุหรือสูงกว่าความคาดหวังเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อเวลาผ่านไป การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของทั้งสองครอบครัวก่อให้เกิดระบบสนับสนุนที่แข็งแกร่ง การสนับสนุนร่วมกันนี้ช่วยให้คู่สมรสเอาชนะความท้าทายในช่วงแรกและเสริมสร้างความผูกพัน เนื่องจากพวกเขาไม่ได้โดดเดี่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ใหญ่กว่าและให้การสนับสนุน การให้ความสำคัญกับหน้าที่มากกว่าการเลือกส่วนบุคคลเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างทางสังคมแบบดั้งเดิมของอินเดีย ในชุมชนดั้งเดิมของอินเดียหลายแห่ง ครอบครัว เป็นหน่วยทางสังคมพื้นฐาน ไม่ใช่ตัวบุคคล ความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลถูกมองว่าเป็นเรื่องรองเมื่อเทียบกับเกียรติยศ ความมั่นคง และความต่อเนื่องของสายตระกูล การแต่งงานจึงเป็นการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่กำหนดที่สร้าง รักษา หรือเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองระหว่างครอบครัว ปัจจัยต่าง ๆ เช่น วรรณะ ศาสนา สถานะทางสังคม และความมั่นคงทางการเงิน มีความสำคัญมากกว่าแรงดึงดูดส่วนบุคคล เพื่อให้มั่นใจว่าพันธมิตรจะประสบความสำเร็จในระยะยาว การให้ความสำคัญกับหน้าที่ของครอบครัว ช่วยให้บุคคลหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่อาจทำลายความสามัคคีทางสังคมหรือสร้างความอับอายให้กับครอบครัว “การแต่งงานตามความรัก” (Love marriage) อาจถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ก่อปัญหา ทำลายชื่อเสียงของครอบครัว และเป็นอันตรายต่อระเบียบสังคมที่สร้างขึ้นอย่างระมัดระวัง⁵

⁵Gupta, G. R. (1976). Love, Arranged Marriage, and the Indian Social Structure. *Journal of Comparative Family Studies*, 7, 75-85. <https://doi.org/10.3138/jcfs.7.1.75>

1.2 รักต่างเพศแบบบังคับ (Compulsory Heterosexuality)

แนวคิดเรื่อง “รักต่างเพศแบบบังคับ” หรือ Comphet เป็นทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลทางสังคมและการเมืองที่หลากหลายในการบังคับใช้และถือว่ารักต่างเพศเป็นวิถีชีวิตพื้นฐาน ปกติและแม้กระทั่งเป็นวิถีชีวิตที่ต้องมี แนวคิดนี้เผยแพร่โดย Adrienne Rich นักเขียนสตรีนิยมเลสเบียน ในบทความ “รักต่างเพศแบบบังคับและการดำรงอยู่ของเลสเบียน” (Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence) ในปี 1980 โดยโต้แย้งว่ารักต่างเพศไม่ใช่ความชอบโดยธรรมชาติหรือโดยกำเนิดของผู้หญิงทุกคน แต่เป็นสถาบันที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับผู้ชายและธำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคมแบบปิตาธิปไตย Rich ระบุว่าสังคมปิตาธิปไตยทำงานอย่างไรเพื่อกดขี่การดำรงอยู่ของเลสเบียนและกลุ่มคนรักต่างเพศ และบีบบังคับให้ผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม ระบบนี้อาศัยวิธีการบังคับใช้ทั้งแบบเปิดเผยและแบบแอบแฝง การขัดเกลากายสังคมตั้งแต่วัยเด็ก สังคมตะวันตกได้ฝึกฝนผู้คนให้เชื่อว่ารักต่างเพศเป็นทางเลือกเดียวที่ถูกต้อง สิ่งนี้เกิดขึ้นผ่านสื่อ ความคาดหวังของครอบครัว การศึกษา และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่ยกย่องความสัมพันธ์โรแมนติกระหว่างชายหญิง โดยเฉพาะ นอกจากนี้การพึ่งพาทางเศรษฐกิจในอดีตและในบางบริบทในปัจจุบัน ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพาผู้ชายทางเศรษฐกิจผ่านการแต่งงาน การเป็นหญิงโสด เป็นหม้าย หรือเป็นเลสเบียน มักนำมาซึ่งผลกระทบทางสังคมและการเงินที่สำคัญ แรงกดดันเชิงระบบนี้ทำให้การแต่งงานกับผู้ชายเป็นหนทางแห่งความอยู่รอด นอกจากนี้การเป็นรักต่างเพศโดยถูกบังคับจะลบล้างการดำรงอยู่ของเลสเบียนโดยการทำให้มองไม่เห็น หรือแสดงให้เห็นว่าเป็นความผิดปกติ ความเบี่ยงเบน หรือเป็นผลมาจาก “การเกลียดผู้ชาย” (Male-hating) การขาดการนำเสนอเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงยากที่จะรับรู้และเข้าใจความปรารถนาเพศเดียวกันของตนเอง⁶

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคำนี้จะมีต้นกำเนิดในช่วงทศวรรษ 1980 แต่แนวคิดเรื่องการเป็นรักต่างเพศโดยถูกบังคับยังคงมีความสำคัญอย่างมากในวัฒนธรรมตะวันตกในปัจจุบัน เช่น แรงกดดันทางสังคมในการหาคู่ครอง แต่งงาน และมีลูกเป็นตัวอย่างสำคัญ ผู้หญิงมักถูกถามคำถามเช่น “เธอมีแฟนไหม” หรือ “เมื่อไหร่จะแต่งงาน” ตั้งแต่อายุยังน้อย โดยตั้งสมมติฐานว่าความสุขและความสำเร็จของพวกเธอขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบชายหญิง หรือแม้แต่ความเชื่อภายในอาจนำไปสู่ความสับสนภายในสำหรับผู้หญิง ซึ่งอาจรู้สึกว่าการ “ควร” จะดึงดูดผู้ชาย แม้ว่าพวกเธอจะไม่ได้เป็นเช่นนั้นก็ตาม พวกเธออาจตีความความรู้สึกใกล้ชิดแบบเพื่อนหรือความชื่นชมผู้หญิงคนอื่นผิดไปว่าเป็น “ความหลงใหล” (Girl crush) แทนที่จะเป็นแรงดึงดูดทางความรักหรือทางเพศอย่างแท้จริง ตลอดจนการแสดงออกทางเพศของผู้หญิงซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการแสดงออกทางเพศของผู้หญิง ซึ่งผู้หญิงถูกสอนให้ดึงดูดผู้ชาย ซึ่งอาจส่งผลต่อทุกอย่าง ตั้งแต่การเลือกเสื้อผ้าและภาพลักษณ์ทางร่างกาย ไปจนถึงพฤติกรรมทางสังคม ผู้หญิงที่ไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานเหล่านี้อาจถูกมองกระทั่งเป็นเลสเบียนในเชิงดูถูก

⁶Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence (1980) Rich, Adrienne Cecile. Journal of Women's History, Volume 15, Number 3, Autumn 2003, pp. 11-48 (Article) Published by The Johns Hopkins University Press DOI: 10.1353/jowh.2003.0079

บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบความรักที่ “ปกติ” (Normal) หรือ “พึงปรารถนา” (Desirable) แม้ว่าแง่มุมทางชีววิทยาและจิตวิทยาของความรักอาจเป็นสากล แต่วิธีที่เรานิยาม แสดงออก และให้ความสำคัญกับความรักนั้นมีรากฐานมาจากค่านิยมและโครงสร้างทางสังคมของสังคม ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่วัฒนธรรมหนึ่งมองว่าเป็นรูปแบบความรักในอุดมคติ อีกวัฒนธรรมหนึ่งอาจมองว่าไร้เหตุผลหรือไม่เหมาะสม หากเปรียบเทียบวัฒนธรรมปัจเจกนิยม (Individualistic) กับวัฒนธรรมรวมหมู่ (Collectivistic) วัฒนธรรมพื้นฐานที่หล่อหลอมความรักคือ วัฒนธรรมปัจเจกนิยมในประเทศตะวันตกหลายประเทศซึ่งให้ความสำคัญกับอิสรภาพส่วนบุคคล เสรีภาพในการเลือก และการแสดงออก อุดมคติของความรักคือสายสัมพันธ์ที่เราร้อนและโรแมนติกบนพื้นฐานของการเลือกส่วนบุคคลและการเติมเต็มทางอารมณ์ ผู้คนถูกคาดหวังให้ “ตกหลุมรัก” และแต่งงานกันเพราะความรัก ความสัมพันธ์มักถูกมองว่าเป็นหุ้นส่วนระหว่างบุคคลสองคนที่เป็นอิสระ และเปิดเผยความรู้สึกของตนอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่นการแสดงความรักในที่สาธารณะ เช่น การจูบ หรือการกอด เป็นเรื่องปกติและถือเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่เปี่ยมด้วยความรัก

ขณะที่วัฒนธรรมแบบรวมหมู่ เช่น ในสังคมเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกาหลายแห่ง ให้ความสำคัญกับความสามัคคีในกลุ่ม พันธะทางสังคม และความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัวและชุมชน ดังนั้นความรักมักถูกมองว่าเป็นหน้าที่ต่อครอบครัวและเป็นหนทางสู่ความมั่นคงทางสังคม การแต่งงานไม่ใช่แค่การรวมตัวกันระหว่างคนสองคน แต่เป็นพันธมิตรระหว่างสองครอบครัว ความรักคาดว่า จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นหลังจากการแต่งงาน โดยได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยชีวิตที่ร่วมกันและความเคารพซึ่งกันและกัน ในหลายวัฒนธรรมเหล่านี้ คุณค่าของบุคคลขึ้นอยู่กับสิ่งที่พวกเขาปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีต่อครอบครัว ดังนั้น การเลือกคู่ครองโดยพิจารณาจากภูมิหลังทางครอบครัว สถานะทางสังคม และความสามารถในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว จึงถือเป็นความรักที่เป็นผู้ใหญ่และพึงปรารถนามากกว่าการเลือกโดยพิจารณาจากความปรารถนาเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้บรรทัดฐานและค่านิยมอื่น ๆ ยังกำหนดวิธีการแสดงออกถึงความรักอีกด้วย โดยในวัฒนธรรมที่มีบริบทสูง ความรักมักแสดงออกผ่านสัญญาณและการกระทำที่อ่อนโยนและไม่ใช้คำพูด ตัวอย่างเช่น บุคคลอาจแสดงความรักด้วยการทำงานบ้าน ดูแลครอบครัวของคู่ครอง หรือเตรียมอาหารมื้อพิเศษ ในทางตรงกันข้าม วัฒนธรรมที่มีบริบทต่ำมักนิยมการสื่อสารด้วยวาจาอย่างชัดเจน โดยมีวลีเช่น “ฉันรักเธอ” เป็นเครื่องหมายสำคัญของความรัก ในบางวัฒนธรรม การแต่งงานเป็นธุรกรรมหรือข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ความรักที่พัฒนาขึ้นภายใต้กรอบนี้ถือว่าเชื่อถือได้และยั่งยืนกว่าความรักโรแมนติกที่เลื่อนกลาง ในวัฒนธรรมอื่น การเดทและการเกี้ยวพาราสีเป็นกระบวนการที่ยาวนานที่ออกแบบมาเพื่อค้นหา “เนื้อคู่” และการไม่ทำเช่นนั้นมักถูกมองว่าเป็นความล้มเหลวส่วนบุคคล โดยบทบาททางเพศในวัฒนธรรมกำหนดว่าการกระทำใดที่ถือว่าเป็น “ความรัก” ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ในบางสังคม ความรักของผู้ชายแสดงออกผ่านความสามารถในการดูแลและปกป้อง ในขณะที่ความรักของผู้หญิงแสดงออกผ่านบทบาทผู้ดูแลที่คอยดูแลเอาใจใส่ บทบาทเหล่านี้กำหนดความคาดหวังและภาระทางอารมณ์ภายในความสัมพันธ์

1.3 “มิตรภาพ” ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความรักในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮาราบางแห่ง

ในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮารา (Sub-Saharan) หลายแห่ง มิตรภาพถือเป็นรูปแบบหนึ่งของความรัก เพราะมีรากฐานมาจากการพึ่งพาอาศัยกันและการสนับสนุนในทางปฏิบัติ ไม่ใช่แค่ความผูกพันทางอารมณ์เท่านั้น ความผูกพันอันแนบแน่นนอกเหนือจากความรักใคร่ถูกกำหนดและให้คุณค่าผ่านกรอบความคิดแบบรวมหมู่และชุมชนมากกว่าแบบปัจเจกบุคคล มุมมองนี้เน้นย้ำว่าอัตลักษณ์ของบุคคลเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้มิตรภาพเป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่หยั่งรากลึกกลงในการพึ่งพาอาศัยกันและพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน

แนวคิดของอุบุนตู (Ubuntu) เป็นหัวใจสำคัญของความเข้าใจในเรื่องนี้ “ฉันเป็นเพราะเราเป็น” เป็นปรัชญาพื้นฐานจากสมมติฐานว่าความเป็นมนุษย์ของบุคคลได้รับการยืนยันผ่านความสัมพันธ์ และบุคคลสามารถเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อแสดงความเห็นอกเห็นใจ การตอบแทน และความรับผิดชอบร่วมกัน นั่นหมายความว่าความรักไม่ใช่แค่ความรู้สึกส่วนตัว แต่เป็นการปฏิบัติทางสังคมที่สร้างและรักษาความสามัคคีในชุมชน ในบริบทนี้ เพื่อนคือส่วนขยายของครอบครัวและชุมชน

ดังนั้นแนวคิดเรื่องความรักในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮาราหลายแห่งจึงถูกกำหนดโดยพื้นฐานจากมุมมองโลกแบบรวมหมู่ ในขณะที่วัฒนธรรมตะวันตกมักให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระส่วนบุคคลและมองว่ามิตรภาพเป็นความสัมพันธ์โดยสมัครใจบนพื้นฐานของความเป็นเพื่อน แต่สังคมแอฟริกันมักมองว่าความสัมพันธ์เป็นเรื่องของพันธะผูกพันและการปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อให้แน่ใจว่าบุคคลและชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ในกรอบความคิดนี้ ความรักไม่ใช่แค่ความรู้สึก แต่เป็นการกระทำที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน มิตรภาพในบริบทนี้แสดงออกผ่านการกระทำที่จับต้องได้ ที่แสดงถึงความภักดี ความรับผิดชอบ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจรวมถึงการช่วยเหลือเชิงปฏิบัติ เช่น การให้ความช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมในยามจำเป็น การสนับสนุนทางการเงิน การทำงานร่วมกัน ความช่วยเหลือในการคลอดบุตร การดูแลในช่วงเจ็บป่วย หรือการให้คำแนะนำอย่างจริงใจและแม้กระทั่งการวิพากษ์วิจารณ์เมื่อจำเป็น ซึ่งถือเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยที่สำคัญยิ่ง เพื่อให้มั่นใจว่ากลุ่มจะมีความสุข มิตรภาพมักเชื่อมโยงกับบทบาทและภาระหน้าที่ทางสังคมอื่นๆ มากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์แบบแยกจากกัน ในระยะยาวมิตรภาพอาจเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งราวกับเครือญาติ ส่งผลเส้นแบ่งระหว่างเพื่อนและครอบครัวเลือนลางลง คำว่า “เพื่อน” บางครั้งอาจมีความหมายและภาระผูกพันเทียบเท่าพี่น้องหรือลูกพี่ลูกน้อง ทำให้มิตรภาพเป็นรูปแบบที่จำเป็นและยั่งยืนและเป็นพื้นฐานของการแสดงออกถึงความรัก ซึ่งมีเครือข่ายเพื่อนและครอบครัวเปรียบเสมือนระบบสนับสนุนที่สำคัญ

ด้วยค่านิยมทางวัฒนธรรมเหล่านี้ความแตกต่างระหว่าง “มิตรภาพ” และ “ความรัก” ในสังคมแอฟริกันแถบซัสซาฮาราจึงไม่ชัดเจนเท่าในสังคมตะวันตก ความรักไม่ได้เป็นเพียงประสบการณ์อันเร่าร้อนและโรแมนติกเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวคิดที่กว้างกว่า ครอบคลุมถึงความห่วงใย ความเคารพ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นรากฐานของความผูกพันทางสังคมที่แน่นแฟ้น ดังนั้น มิตรภาพจึงกลายเป็นการแสดงออกถึงความรักพื้นฐานนี้ เป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ของบุคคล และเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิตชุมชน⁷

⁷Tshivhase, Mpho. “Love as the Foundation of Ubuntu.” *Synthesis Philosophica*, 33, no. 1 (2018): 197–208. <https://doi.org/10.21464/sp33112>

2. โศกนาฏกรรมความรักในสังคมไทย

2.1 สะพานรักสารสิน

ค่านิยมเกี่ยวกับความรักในวัฒนธรรมของสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากอดีตที่ค่อนข้างเคร่งครัด สู่ปัจจุบันที่เปิดกว้างและหลากหลายมากขึ้น ค่านิยมแบบดั้งเดิมที่อาจยังคงมีอิทธิพลอยู่ เช่น การเลือกคู่ครองมักต้องผ่านความเห็นชอบและการรับรองจากผู้ใหญ่โดยเฉพาะ พ่อและแม่ ถือเป็นภาระให้เกียรติและเคารพผู้ใหญ่ แม้ปัจจุบันจะมีการปรับเปลี่ยนโดยการเลือกคู่ครอง ในปัจจุบันที่เน้นความรักความเข้าใจและความพึงพอใจของคนทั้งสองฝ่ายเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับความเป็นปัจเจกและอิสระในการใช้ชีวิต อย่างไรก็ตามแม้คนหนุ่มสาวจะมีอิสระมากขึ้นแต่การแนะนำคนรักให้รู้จักครอบครัวก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญ สะท้อนให้เห็นจากเรื่อง “สะพานรักสารสิน” ตำนานโศกนาฏกรรมความรักของหนุ่มสาวต่างฐานะที่ครอบครัวไม่ยอมรับ นำไปสู่การจบชีวิตคู่ ของ ดำ (นายดำ แซ่ตัน) ซึ่งเป็นคนขับรถสองและคนกรรไกร และ กิ๋ว (นางสาวกาญจนา แซ่หงอ) นักศึกษา ป.ศ.ปีที่ 2 วิทยาลัยภูเก็ตที่มีฐานะดีกว่ามาก ดำได้ขับรถรับส่งกาญจนาเป็นประจำ จนมีความสัมพันธ์รักใคร่ และได้เสียกัน ทำให้ครอบครัวของก๊วกิดกันไม่ยอมรับความสัมพันธ์ของทั้งคู่ เนื่องจากความแตกต่างทางฐานะและชาติตระกูล และให้ก๊วกเลิกเรียนเพื่อไม่ให้ติดต่อกับดำอีก โดยต้องการให้แต่งงานกับคนมีฐานะคู่ควรกัน ไม่ใช่คนขับรถรับจ้าง ดำจึงพาก๊วกหนีออกจากบ้านพ่อแม่ไปอยู่บ้านของตน ทำให้พ่อแม่ของก๊วกแค้นความกับตำรวจ เมื่อตำรวจเรื่องจึงพาก๊วกหนีต่อไปอยู่บ้านพ่อแม่ของตน แต่พ่อแม่ของดำก็รังเกียจก๊วก และไม่พอใจสิ่งที่บุตรชายกระทำ ทำให้ดำและก๊วกลัดกลุ่มที่ไม่ได้รับการยอมรับจากพ่อแม่ของทั้งคู่จนตัดสินใจจบชีวิตลงกอดกันมิดด้วยผ้าขาวม้าและกระโดดลงทะเลที่สะพานสารสิน จังหวัดภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2516 กลายเป็นตำนานรักแท้ที่ไม่สมหวังและสร้างแรงสะเทือนใจแก่ผู้คน ตำรวจได้พบจดหมายที่ดำเขียนไว้ว่า ทั้งสองรักกันมาก เมื่อถูกพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายกีดกันความรัก จนไม่มีหนทางออก จึงขอตายเสียดีกว่าที่จะแยกจากกัน ต่อมาเป๊ยกโปสเตอร์ ผู้กำกับภาพยนตร์ชื่อดังได้นำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ในปี พ.ศ. 2530 และได้รับการยกย่องว่าเป็นภาพยนตร์ไทย 1 ใน 100 เรื่องที่คนไทยควรดู นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2541 ตำนานรักนี้ยังได้ถูกนำมาสร้างเป็นละครโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 อีกด้วย⁸

สะพานรักสารสินเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงค่านิยมความรักและการแต่งงานในสังคมไทยแต่ดั้งเดิมมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับฐานะทางสังคมฐานะทางการเงิน และชาติตระกูล เป็นธรรมเนียมที่หลายวัฒนธรรมทั่วโลก โดยถือว่าการแต่งงานไม่ใช่เพียงการรวมกันของคนสองคน แต่เป็นการรวมกันของสองครอบครัวด้วย การผูกพันกับสถานะสะท้อนค่านิยมที่ต้องการให้บุตรสาวไม่แต่งงานต่ำกว่าฐานะที่ควรจะเป็น หรือเพื่อเป็นการยกระดับสถานะของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล

⁸โรม บุนนาค ตำนานรักกันทด “สะพานรักสารสิน”! ใช้ผ้าขาวม้ามัดติดกันโดดลงทะเล แก้ปัญหากรล้นทางไป!! ผู้จัดการออนไลน์ 16 กุมภาพันธ์ 2561 <https://mgronline.com/online/section/detail/9610000015824>

2.2 พระลอ

แม้ปัจจุบันความรักแบบอิสระจะเป็นที่นิยมในเขตเมือง แต่ในอดีตหรือในครอบครัวที่มีฐานะและอิทธิพลสูง การเลือกคู่ครองอาจถูกกำหนดหรือได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ เพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งของตระกูล หรือเพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมืองและธุรกิจระหว่างครอบครัวที่มีสถานะใกล้เคียงกัน การแต่งงานจึงถือเป็นการสร้างหน้าตาทางสังคม (Social Image) ดังนั้นครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการอนุมัติและให้คำแนะนำในการเลือกคู่ครอง ค่านิยมความรักที่ผูกพันกับฐานะ ชาติตระกูล และความคาดหวังของครอบครัวในสังคมไทยได้ก่อให้เกิดโศกนาฏกรรม ซึ่งสะท้อนความขัดแย้งระหว่างความรักส่วนบุคคลกับโครงสร้างทางสังคมที่เข้มงวดความรักในเรื่อง “พระลอ” เป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากความรักต้องห้ามระหว่างพระลอ พระเพื่อน และพระแพง เป็นฉากหลังสำคัญของเรื่องที่ขับเคลื่อนโศกนาฏกรรมความรัก ซึ่งเป็นผลมาจากความขัดแย้งของสองตระกูล เมืองของพระลอ (เมืองสรอง) และเมืองของพระเพื่อนพระแพง (เมืองสรอง) ซึ่งมีสาเหตุมาจากสงครามที่ท้าวแมนสรอง (พระบิดาของพระลอ) ยกทัพไปตีและทำให้กษัตริย์เมืองสรองสิ้นพระชนม์ (ปู่ของพระเพื่อนพระแพง) ทำให้เกิดการแค้นและความสูญเสีย โดยความรักนี้มีพื้นฐานมาจากความปรารถนาทางกามารมณ์ของตัวละครเป็นแรงผลักดันสำคัญ ซึ่งนำไปสู่การใช้เวทมนตร์ของปู่เจ้าสมิงพรายเพื่อนำพระลอมาหาพระเพื่อนพระแพง จนนำไปสู่จุดจบอันน่าเศร้าด้วยความตายของตัวละครทั้งสาม เจ้าย่า ในเมืองสรอง ที่มีความแค้นต่อเมืองสรองอย่างฝังใจ และใช้แผนการต่าง ๆ รวมถึงการสั่งให้ทหารเข้าล้อมปลงพระชนม์พระลอ ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมที่เกิดจากกิเลสและความปรารถนาแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ชนชั้นกษัตริย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ ความปรารถนา และความกิเลส โศกนาฏกรรมเหล่านี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนว่า ค่านิยมที่ยึดติดกับฐานะและชาติตระกูลสามารถสร้างความรุนแรงและนำมาซึ่งความสูญเสียที่เกิดจากการถูกปฏิเสธสิทธิในการเลือกความรักและชีวิตของตนเอง

2.3 สีดา

ความรักเพศเดียวกันและอัตลักษณ์ทางเพศที่หลากหลายสามารถสืบย้อนกลับไปถึงอารยธรรมโบราณ เช่น ภาพเขียนบนหินยุคหินกลางในอิตาลี (ประมาณ 9600 ปีก่อนคริสตกาล) แสดงให้เห็นคู่รักเพศเดียวกัน และปรากฏในวัฒนธรรมพื้นเมืองต่างๆ ทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แอฟริกา และทวีปอเมริกา ต่างยอมรับหรือยกย่องความไม่สอดคล้องทางเพศและความรักเพศเดียวกัน ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมไทยและภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกันระหว่างชายและหญิงในสมัยอยุธยา (คริสต์ศตวรรษที่ 14-18) แม้ว่าในสังคมไทยจะไม่แตกต่างจากในหลาย ๆ สังคมซึ่งความรักมักผูกโยงเกี่ยวกับเรื่องของศีลธรรม แต่ค่านิยมเกี่ยวกับความรักในสังคมไทยยังแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์คุณค่าของความรักแท้ในกลุ่ม LGBTQ+ ซึ่งอยู่เหนือข้อจำกัดทางเพศไม่ขึ้นอยู่กับเพศสภาพ แต่ขึ้นอยู่กับการดูแลและประคับประคองความสัมพันธ์ของทั้งสองคนนั้น ลักษณะสำคัญของความสัมพันธ์ที่ดี ก็ไม่ต่างจากคู่รักเพศตรงข้าม นั่นคือ ความจริงใจ ความซื่อสัตย์ และความเข้าใจ ในฐานะปัจเจกบุคคล แสดงให้เห็นถึงความรักถูกนิยามด้วยคุณค่าและความผูกพันเช่นเรื่องราวชีวิตของคู่ของชายรักชาย ที่เริ่มต้นด้วยความรัก และจบลงด้วยโศกนาฏกรรมระหว่างประโนตย์ วิเศษแพทย์ (1 กรกฎาคม 2481 - 2 พฤษภาคม 2510) หรือ “สีดา” กระเทยผู้โด่งดังจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ มีความสวยไม่แพ้ผู้หญิงและเดินสายประกวดความงามจนได้ฉายาว่า “นางงาม 50 มงกุฏ” กับสมชาติ

แก้วจินดา หรือ “ซีพ” ที่ทั้งคู่ตายตามกันตามคำสาบานใน พ.ศ. 2510 จนกลายเป็นตำนานโลงคู่ของ วัดหัวลำโพง

ความรักของทั้งคู่เริ่มต้นเมื่อ ปราโนต ได้มาเจอกับ ซีพ ชายหนุ่มรูปหล่ออาซีพขับรถสามล้อรับจ้าง สองคนคบหากันและย้ายมาอยู่ด้วยกันที่บ้านในซอยสวนพลู ทั้งสองได้ทะเลาะกันบ่อย ๆ จนต่อมาได้แยกกันอยู่ เนื่องจากปราโนตรู้ว่า ซีพมีผู้หญิงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง และการที่เธอไม่ใช่ผู้หญิงอาจทำให้ไม่สามารถให้ความสุขอย่างที่ซีพต้องการได้ ปราโนตและซีพเคยได้สาบานต่อกันที่วัดพระแก้ว และศาลหลักเมืองว่าหากไม่ซื่อสัตย์ต่อกันก็ขอให้ตายไปด้วยกัน ถ้าปราโนตตายก่อน ซีพจะตายตามไป แต่ถ้าซีพตายก่อน ปราโนตก็จะตายตามไป แต่ซีพทำให้ปราโนตเสียใจและพยายามฆ่าตัวตายหลายครั้ง จนในที่สุดเธอได้ฆ่าตัวตายสำเร็จด้วยการดื่มยาพิษในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2510 เมื่อซีพทราบข่าวก็เสียใจร้องไห้กอดศพของปราโนต และบวชอุทิศส่วนกุศลให้เธอ หลังจากสัก ซีพได้ฆ่าตัวตายโดยการกินยาฆ่าแมลงขวดเดียวกับ ในวันที่ 15 พฤษภาคม และตายบนเตียงเดียวกับที่ปราโนตตายที่โรงพยาบาลตำรวจ ดังคำสาบานที่เคยให้ไว้ต่อกัน ซีพเขียนจดหมายขอให้หน้าโลงศพของเขาไปไว้ที่วัดหัวลำโพงเคียงคู่กับศพของปราโนตดังคำสาบานที่เคยให้ไว้ต่อกัน ทำให้หนังสือพิมพ์หลายฉบับพากันตีพิมพ์เรื่องราวการฆ่าตัวตายของทั้งสอง สร้างความเศร้าสลดให้กับผู้คนต่อเรื่องราวความรักนี้ เรื่องของปราโนต และซีพได้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดละครเวทีเรื่องฉุยฉายเสน่หาใน พ.ศ.2556 และภาพยนตร์เรื่อง สีดา ตำนานรักโลงคู่ ใน พ.ศ.2563 รวมทั้งสารคดีเรื่อง สีดา รักโลงคู่ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสในพ.ศ.2561 นอกจากนี้ สุรพล โทณะวณิก นักแต่งเพลงชื่อดังยังได้แต่งเพลง สีดา ขึ้นใน พ.ศ.2532 ขับร้องโดย ดนุพล แก้วกาญจน์⁸

เรื่องราวความรักของชายรักชาย เรื่อง สีดา หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าความรักแบบเกย์ หรือ Homosexual แม้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และความรักระหว่างผู้ชายกับผู้ชายด้วยกัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางเพศ แต่ก็เป็ความรักที่แท้จริงเฉกเช่นเดียวกับความรักในเพศอื่น ๆ ความรักของชายรักชายก็สามารถมีความรู้สึกที่ลึกซึ้ง ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความผูกพันที่มั่นคงได้จริง ดังนั้นรักแท้จึงไม่ได้ถูกจำกัดด้วยเพศสภาพ ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของชายรักชายมีความหลากหลายเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ของคู่รักเพศตรงข้ามอาจมีทั้งแบบที่โรแมนติก การอยู่ร่วมกัน หรือแม้แต่การสร้างครอบครัว

สรุปและอภิปรายผล

ความรักไม่ใช่เป็นสิ่งที่เป็สากล แต่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม ซึ่งหล่อหลอมขึ้นจากค่านิยมทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ ความหมายและการแสดงออกของความรักมีความหลากหลายอย่างมากในแต่ละสังคม ดังที่แสดงให้เห็นจากกรณีศึกษาทางชาติพันธุ์เกี่ยวกับการแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย (Indian arranged marriages) รักต่างเพศแบบบังคับ (Compulsory heterosexuality) และ “มิตรภาพ” ในฐานะรูปแบบหนึ่งของความรักในสังคมแอฟริกันแถบซิมบับเวบางแห่ง รวมทั้งตัวอย่างชีวิตรักกันทนในสังคมไทยเป็นต้น

⁸ย้อนรอยชีวิต “สีดา” กับตำนานรัก “โลงคู่” วัดหัวลำโพง ผู้จัดการออนไลน์ 2 กุมภาพันธ์ 2566 <https://mgronline.com/entertainment/detail/9660000010573>

แนวคิดโครงสร้างนิยมทางสังคมตั้งสมมติฐานว่าความเข้าใจของเราเกี่ยวกับความเป็นจริง รวมถึง อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความรัก ถูกสร้างขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความหมายทางวัฒนธรรมร่วมกัน มากกว่าที่จะเป็นความจริงทางชีววิทยาหรือสากล กรอบแนวคิดนี้เมื่อรวมกับ วัฒนธรรมสัมพันธ์ที่ยึดมั่นว่าควรเข้าใจแนวปฏิบัติของวัฒนธรรมตามเงื่อนไขของตนเอง เผยให้เห็นว่า “ความรัก” เป็นผลผลิตของบริบททางวัฒนธรรมเฉพาะของมันเอง ไม่ใช่ความรู้สึกเดียวที่สามารถ นิยามได้ แต่เป็นพฤติกรรม ภาวะผูกพัน และความคาดหวังที่ซับซ้อน ซึ่งสังคมให้คุณค่าและส่งเสริม

ขณะที่ในสังคมตะวันตกที่เน้นปัจเจกนิยม ความรักโรแมนติกมักถูกมองว่าเป็นการเลือกที่อิง ความรู้สึก เป็นส่วนตัว และโดยสมัครใจระหว่างบุคคลสองคน การแต่งงานถือเป็นรากฐานสำคัญของการแต่งงานและเป็นสัญลักษณ์ของอิสรภาพส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม ในบางสังคมความรักไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ความปรารถนาส่วนบุคคล แต่ขึ้นอยู่กับความเป็นอยู่ที่ดีและความมั่นคงของครอบครัวหรือชุมชน มากกว่า แนวคิดที่ว่าความรักของบุคคลนั้นสำคัญกว่าพันธะผูกพันในครอบครัวอาจถูกมองว่าเป็น ความเห็นแก่ตัวหรืออันตราย

ในสังคมอินเดียแบบดั้งเดิม การแต่งงานถูกมองว่าไม่ใช่การรวมตัวกันของคนสองคนบนพื้นฐาน ของความรักโรแมนติก แต่เป็นการผูกมิตรระหว่างสองครอบครัว เป้าหมายหลักคือการสร้างความ มั่นคงทางสังคม เศรษฐกิจ และศีลธรรมของหน่วยครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่าง คลาสสิกของทฤษฎีเครือญาติ ซึ่งศึกษาว่าสังคมต่าง ๆ จัดระเบียบตนเองผ่านโครงสร้างครอบครัว อย่างไร ในที่นี้ การแต่งงานเป็นกลไกสำคัญในการรักษาระเบียบสังคม ระบบวรรณะ และเส้นแบ่งเขต ทรัพย์สิน การเลือกคู่ครองมีความสำคัญเกินกว่าที่จะปล่อยให้ เป็นเพียงอารมณ์ชั่ววูบของคนหนุ่มสาว พ่อแม่และผู้สูงอายุ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันยาวนานและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับสายตระกูล และฐานะทางสังคม มักถูกมองว่ามีความพร้อมมากกว่าในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อ ทุกคน ขณะที่ค่านิยมทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับหน้าที่และพันธะผูกพันต่อครอบครัวมักจะเหนือกว่าอุดมคติ ความรักโรแมนติกแบบตะวันตก แม้ว่าความรักใคร่และความเป็นเพื่อนอาจพัฒนาขึ้นหลังการแต่งงาน แต่ความผูกพันเริ่มต้นนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน ค่านิยมครอบครัวร่วมกัน และ ความสามารถในการปฏิบัติจริงทางเศรษฐกิจ ไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์โรแมนติกที่มีอยู่ก่อน แนวคิดเรื่อง “การแต่งงานด้วยความรัก” (Love marriage) เป็นแนวคิดสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจาก ตะวันตก ซึ่งในอดีตถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อระเบียบสังคมที่ดำรงอยู่

แนวคิดรักต่างเพศแบบบังคับของ Adrienne Rich ได้แย้งว่าภาวะรักต่างเพศไม่ใช่ความชอบ โดยธรรมชาติหรือโดยกำเนิด แต่เป็นสถาบันทางการเมืองที่ถูกกำหนดและบังคับใช้เพื่อรักษาโครงสร้าง อำนาจแบบปิตาธิปไตย กรอบแนวคิดโครงสร้างนิยมทางสังคมแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรามองว่า “เป็นธรรมชาติ” นั้นแท้จริงแล้วเป็นโครงสร้างทางสังคมและประวัติศาสตร์ สังคมใช้บรรทัดฐานทาง วัฒนธรรม การนำเสนอผ่านสื่อ และโครงสร้างทางกฎหมาย เพื่อทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง เป็นเรื่องปกติและยกย่อง ขณะเดียวกันก็ตีตราและกีดกันความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ชายหญิงแนวคิดเรื่อง ความรักโรแมนติกถูกนำมาใช้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้หญิงมีความผูกพันทางเศรษฐกิจและอารมณ์กับผู้ชาย ส่งผลให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือกว่า การแสดงให้เห็นว่าความรักต่างเพศเป็นรูปแบบความรักที่ถูกต้อง ตามกฎหมายเพียงรูปแบบเดียว ทำให้การมีความรักต่างเพศแบบบังคับยังคงดำเนินต่อไป ทำให้เกิด การดำรงอยู่ของหน่วยครอบครัวแบบปิตาธิปไตย ซึ่งควบคุมการสืบพันธุ์และการสืบทอด การมุ่งเน้น ไปที่ “ความรักแท้เพียงหนึ่งเดียว” (One true love) ระหว่างชายและหญิง ทำหน้าที่ลบล้างการดำรง อยู่ของความรักรูปแบบอื่น ๆ และลงโทษผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐาน

ในสังคมแอฟริกาได้ซาฮาราบางสังคม เช่น ในกลุ่มชาวมามาไซ หรือในบางส่วนของแอฟริกาตะวันตก ความสัมพันธ์ที่ชาวตะวันตกจัดว่าเป็น “มิตรภาพ” มักมีน้ำหนักทางอารมณ์และความสำคัญทางสังคมที่ชาวตะวันตกอาจเชื่อมโยงกับความรักโรแมนติก แม้ว่าเครือญาติจะมีความสำคัญสูงสุด แต่สังคมเหล่านี้ก็ให้ความสำคัญกับเครือญาติสมมติหรือครอบครัวที่เลือกสรร มิตรภาพ โดยเฉพาะมิตรภาพที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มอายุ ไม่ใช่แค่ความผูกพันแบบผิวเผิน แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เปี่ยมไปด้วยความภักดี ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความผูกพันทางอารมณ์ที่ลึกซึ้ง มิตรภาพเหล่านี้สามารถผูกพันและเชื่อถือได้เช่นเดียวกับสายเลือด ทำให้อารมณ์ความรักถูกเข้าใจต่างจากที่ชาวตะวันตกให้ความสำคัญกับความสนิทสนมทางอารมณ์ มิตรภาพเหล่านี้มักสร้างขึ้นจากการสนับสนุนในทางปฏิบัติและพันธะผูกพันซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น เพื่อนอาจถูกคาดหวังให้ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน แรงงาน หรือการสนับสนุนในช่วงวิกฤต ดังนั้น การแสดงออกถึง “ความรัก” จึงไม่ใช่การแสดงความรักที่ยิ่งใหญ่่อลังการ แต่เป็นเรื่องการจับต้องได้มากกว่า สำหรับความรักที่รินทศและไม่สมหวังจนมีการจบนั้น เพราะสังคมสร้างบรรทัดฐาน ค่านิยมขึ้นมาเหมือนสังคมสร้างกฎเกณฑ์เป็นแนวทางปฏิบัติแห่งรักให้กับยุคสมัยต่างกันแต่ละช่วงเวลา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณการสนับสนุนจากเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ ประจำปี 2567 ที่ให้โอกาสสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานขอขอบคุณต่อความรักของมนุษยชาติที่ทำให้โลกใบนี้มีความหมายและเกิดเป็นแรงบันดาลใจ ท้ายที่สุดขอขอบคุณความรักในความใฝ่รู้ที่ทำให้การเดินทางในเส้นทางวิชาการไม่เหน็ดเหนื่อย และก่อให้เกิดผลงานที่มาจากความรักอย่างสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพล สรคานนท์. (2562). ในความรัก เราต่างเป็นนักทฤษฎี (In Theories). กรุงเทพฯ: แชลมอน.
- ซัฟพล เกียรติขจรดา. (2563). 500 ล้านปีของความรัก เล่ม 1: วิทยาศาสตร์ของอารมณ์ ความรัก และความเกลียดชัง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- หฤทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ. (2558). รักโรแมนติกในภาพยนตร์ไทย. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Romantic Love: in Sociological and Anthropological Perspective. วารสารสังคมศาสตร์. 23 (1-2): 17-45.
- วิสุทธิ์ เวชวารณ. (2567). มานุษยวิทยานาคค: มนุษย์ที่จะ “รัก”: พินิจ “รัก” และ “การครองคู่” ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สรวิศ ชัยนาม. (2562). ทำไมต้องตกหลุมรัก? Alain Badiou ความรัก และ The Lobster (สุชานาฏ จารุโพบูลย์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: Illuminations Edition.
- Burgess, Ernest W.; Locke, Harvey J.; & Thomes, Mary Margaret. (1945). The Family: From Traditional to Companionship. New York: American Book.

- Engels, Friedrich. (1884). **The Origin of the Family, Private Property and the State.** Zurich: Hottingen
- Garcia -Andrade, Adriana. (2018). Digithum: A Relational Perspective on Culture and Society. **A Scientific.** July 2018 (22): 63-66.
- Gluckman, Max (1955). **Custom and Conflict in Africa.** Oxford: Basil Blackwell.
- Goode, William J. (1959). The Theoretical Importance of Love. **American Sociological Review.** 24(1): 38-4.
- Mayer, Claude-Hélène. (2023). Challenges and Coping of Couples in Intercultural Romantic Love Relationships. **International Review of Psychiatry.** 35(1): 4-15.
- Murdock, George Peter. (1949). **Social Structure.** New York: The Macmillan.